

PŘESUN PORTUGALSKÉHO DVORA DO BRAZÍLIE A JEHO DŮSLEDKY PRO DALŠÍ VÝVOJ ZEMĚ (1808 – 1821)

29. listopadu 1807 vyplula z Lisabonského přístavu flotila, která odvážela z Portugalského království prince regenta, budoucího krále Jana VI, jeho manželku, princeznu Carlotu Joaquinu a portugalskou královnu Marii I., které bylo v té době 73 let a trpěla duševní chorobou. Spolu s nimi se na více než 50 lodích plavili dvořané se služebnictvem, obchodníci, duchovní, vojáci a mnozí další, kteří se rozhodli opustit Portugalsko a začít nový život v Brazílii. Jejich celkový počet se odhaduje mezi 12 000 a 15 000.

Odchod královského dvora ze země byl reakcí na vyhrocenou situaci v Evropě. Přestože se Portugalsko tradičně snažilo zachovat neutralitu v evropských mocenských konfliktech, dostalo se do střetu zájmů dvou velmocí válčících proti sobě – Anglie a Francie.

Napoleon Bonaparte, který se ve Francii dostal k moci v roce 1804, vyhlásil o dva roky později kontinentální blokádu Anglie. Tímto aktem zakázal evropským zemím obchodovat s Velkou Británií s cílem zbavit ji mocenského vlivu. Omezení se vztahovalo prakticky na všechny evropské země, protože během úspěšné dobovačné Napoleonovy politiky se všechny ocitly v nějakém typu francouzského područí (staly se buď vazaly nebo nerovnými spojenci).

Portugalsko trvalo na neutralitě již proto, že v dějinách jeho zahraniční politiky Anglie vždy vystupovala v roli spojence.

Napoleon dal v červenci 1807 princovi Janovi ultimátum: Portugalsko mělo vyhlásit válku Anglii, uzavřít přístavy britským lodím a uvrhnou Angličany žijící na jeho území do vězení a jejich majetek zkonfiskovat. To vše mělo být provedeno do 1. září. V případě neuposlechnutí by Francie spolu se Španělskem, které ultimátum rovněž podepsalo, vyhlásila Portugalsku válku.

Jan se pokusil zachovat zdání, že se ultimátum pokouší plnit. Portugalsko sice uzavřelo své přístavy Anglickým lodím, tajně jim ale nechalo volně přístupné přístavy na Madeiře a v Brazílii, a především začalo jednat s Anglií o podpoře přesunu královského dvora do kolonie.

Napoleon nebyl s částečným plněním ultimáta spokojen a v říjnu 1807 vyslal další posly s novým ultimátem, jehož nesplnění by znamenalo svržení portugalské královské dynastie. Ve stejnou dobu již ale Francie se Španělskem podepsaly dohodu o rozdělení Portugalska na tři části: část mezi Dourem a Minhem měla připadnout královně z Ertúrie (království vytvořené Napoleonem s hlavním městem ve Florencii), druhá část zahrnující Alentejo a Algarve Španělsku a třetí, největší, která zahrnovala Beiru, Trás-os-Montes a Estemaduru, měla připadnout Francii. Stejně tak měly být rozděleny zámořské kolonie. Do Portugalska bylo následně vysláno francouzské okupační vojsko vedené generálem Junotem.

Princ Jan mezitím podepsal dohodu s Anglií a ta se zavázala umožnit mu útěk i s celým dvorem. A skutečně, brzy ráno, když královská flotila vyplouvala z ústí řeky Teja, připojily se k ní čtyři britské lodě, které ji doprovodily až do Ria de Janeiro.

Francouzská vojska obsadila Lisabon o den později, 30. listopadu 1807.

PŘÍCHOD PORTUGALSKÉHO DVORA DO BRAZÍLIE

22. ledna 1808 loď s princem regentem Janem a částí dvořanů zakotvila u břehů Salvadoru, který byl až do roku 1763 hlavním městem kolonie.

Jan zde pobyl o něco více než měsíc. Během jeho pobytu se zde uskutečnila řada liturgických slavností a již 28. ledna podepsal první dekret – týkal se otevření brazilských přístavů lodím zemí, které byly přátelské Portugalsku, a tím i uvolnění obchodu. Povolení se týkalo všech produktů s výjimkou několika málo těch, které byly monopolizovány (např. pau brasil). Francii a Španělsku zůstaly přístavy uzavřené, protože s nimi bylo Portugalsko ve válce.

Tento dekret byl důležitý jak pro Portugalsko, tak pro Anglii: z Portugalska obsazeného Francouzi nebylo již možné dovážet zboží do Brazílie a pro Anglii se tím částečně vyřešil problém s odbytem, po zavedení kontinentální blokády.

Díky náhlému uvolnění se na brazilský trh dostala spousta anglického zboží, které úplně neodpovídalo místním poměrům – lední brusle, měděné nádoby na vyhřívání postelí, teplé vlněné deky, matematické pomůcky...

Postavení Anglie jako hlavního dovozce se ještě upevnilo po podepsání smlouvy O obchodu a námořní plavbě z roku 1810 – na anglické zboží se od tohoto momentu vztahovala nejnižší cla (dokonce nižší, než na zboží ze samotného Portugalska).

Tato smlouva s Anglií byla ve stejný rok doplněna ještě o smlouvu O míru a přátelství

- kromě zaručení výhod Anglii při koupi brazilského dřeva smlouva zakazovala zavedení inkvizice na brazilské území a zabývala se postupným rušením dovozu otroků z Afriky.

Ještě během svého pobytu v Salvadoru začal princ pracovat na reorganizaci kolonie jako nového sídla vlády – kromě udělení různých povýšení a zavádění nových administrativních norem, autorizoval zřízení Chirurgické školy v nemocnici São José v Salvadoru a později školy Anatomie, chirurgie a medicíny ve vojenské a námořní nemocnici v Rio de Janeiru.

Do té doby nebylo vysoké školství v Brazílii povoleno, protože koloniální politika koncentrovala vysokoškolské vzdělání výhradně v Portugalsku – budoucí lékaři a další odborníci tak byli nuceni studovat především v Coimbre.

V Brazílii byla povolena pouze výuka vojenské strategie a tzv. „královská výuka“ s kurzy filozofie, latiny, rétoriky a matematiky.

Kromě povolení zřídit vysoké lékařské školy autorizoval Jan v Bahii zřízení manufaktur a velkovýroben skla, střelného prachu a mletí mouky.

Dne 26. února se princ nalodil a opustil Salvador. Jeho loď zamířila do Ria de Janeiro, které bylo od začátku jeho cílem.

PORTUGALSKÝ DVŮR V RIU

V době příjezdu portugalské královské rodiny nebylo Rio nijak reprezentativním městem – mělo kolem 50 ulic a 19 náměstí. V ulicích z udusané hlíny byla spousta děr a louží, odpadků a naplavenin z moře.

Kolem vyvýšeniny, kde se nacházelo sídlo guvernéra a které se mělo stát sídlem královské rodiny, byla situace lepší: byl zde postaven nejprve kostel a karmelitánský klášter a v 17. století budova sněmu, věznice a královské ministerstvo financí s královským skladem a rovněž mincovna. V 19. století bylo náměstí vydlážděno a byla ne něm postavena kašna.

Vzhledem k tomu, že v Riu chyběly paláce a další monumenty, využila se stavba karmelitánek ze 17. století – jimi vybudovaný kostel a nemocnice v čele náměstí byly nejhonosnějšími stavbami ve městě. Právě z nemocnice se postupem času stal guvernérův palác. V jeho blízkosti se nacházela nejširší a nejlepší ulice města, na které se konaly každodenní trhy s typickými dlouhými poobědovými siestami.

Královský správce kolonie Marcos Noronha e Brito se o chystaném příjezdu portugalského dvora dozvěděl 14. ledna a ihned začal s přípravami. Vyklidil guvernérův palác a nechal jej k dispozici princovi a jeho královské rodině. Zrekonstruoval budovu sněmu i věznice, aby se v nich mohli ubytovat královští dvořané a do prostoru mohly vjíždět kočáry. Vydal zákon, kterým se zabavovaly nejlepší domy v blízkosti paláce a jejich obyvatelé byli vystěhováni. Domy musely být volné a k dispozici přijíždějícím portugalským důstojníkům, obchodníkům a úředníkům.

Požádal rovněž guvernéry kapitání São Paula a Minas Gerais, aby do Ria poslali zásoby jídla. Nakonec se ještě postaral o program, který zahrnoval náboženské i světské slavnosti na počest královské rodiny.

7. března 1808 v Riu konečně zakotvila dlouho očekávaná loď s princem regentem na palubě. Obchody a úřady byly uzavřeny a začaly oslavy. V kostelech se rozezněly zvony a v ulicích se zapalovaly ohňostroje. Na hradbách pobřežních pevností vlály královské vlajky a krále vítaly salvy z děl a pušek.

Královská rodina vystoupila na břeh až o den později. Přijali ji senátoři, duchovní a místní aristokracie. V přístavu byl vztyčen oltář, královská rodina dostala požehnání svěcenou

vodou, zapálila se kadidla a princ Jan políbil svatý kříž. Poté se vytvořil průvod složený z civilních a vojenských autorit a kněžích různých řádů, který se odebral do katedrály. Cesta byla vysypána bílým pískem a aromatickými rostlinami, okna a balkóny byly vyzdobeny damaškem a sametem a lidé z nich házeli na průvod květy. Před katedrálou již čekal sbor, který zpíval oslavné hymny na prince.

Po slavnostní mši se královská rodina odebrala směrem k paláci, jehož nádvoří bylo vyzdobeno alegorickými postavami a Janovým portrétem ověšeným růžemi a symboly královské moci, které vyjadřovaly zbožnost, spravedlnost, opatrnost, pevnost a majestát.

Lidé slavili v ulicích až do rána za zvuku ohňostrojí, hudby, básnických recitálů a proslovů na princovu počest.

ZMĚNY, KE KTERÝM DOŠLO S PŘÍCHODEM KRÁLOVSKÉHO DVORA

V době příchodu královské rodiny mělo Rio de Janeiro, hlavní město kolonie od roku 1763, 60 tisíc obyvatel.

Kvůli zabavování domů v blízkosti paláce a jejich rozdělování nově příchozím, vzrůstalo napětí mezi místními bohatými vlastníky pozemků a královskou vládou – k uklidnění situace začal král udělovat šlechtické tituly. Za dobu svého působení (1808-1821) jich udělil 235. Vedle portugalských šlechticů tak začala vznikat nová vrstva šlechticů brazilských.

K tomu, aby bylo možné ovládat portugalské impérium z kolonie, bylo nutné zásadně reorganizovat administrativní strukturu v Brazílii.

Jan zde zřídil:

- Ministerstvo zahraničních věcí a války
- Ministerstvo námořnictví a zámořských kolonií
- Ministerstvo vnitřních záležitostí Brazílie

S nově příchozími úředníky byl státní aparát přetížený a velmi nákladný; spousta pracovních míst byla vytvořena jen proto, aby zaručila obživu všem, kteří z Portugalska s budoucím králem přijeli – tato situace vedla ke zvyšování daní na území celé Brazílie.

I další portugalské instituce byly přeneseny do Brazílie: policie, soudy, finanční instituce a instituce vojenské.

V rámci soudní správy se však nejednalo o úplné novinky, protože již od 17. století díky Filipovým zákonům (z doby Portugalsko–Španělské unie) Brazílie podléhala stejnému zákoníku jako Portugalsko.

Správa Brazílie byla hierarchicky uspořádaná: guvernérovi celé Brazílie podléhali guvernéri jednotlivých kapitanů a těm zase starostové jednotlivých měst.

Královské instituce se v Brazílii setkávaly se stejnými problémy jako v Evropě. Zatímco Evropa se inspirovala myšlenkami Francouzské revoluce, Brazílie se inspirovala severoamerickými republikány a osvícenskými myšlenkami.

Z toho důvodu byla hned 5. dubna 1808 zřízena Královská a státní policie, která sloužila k upevnění centralizované moci. V Portugalsku tento typ policie fungoval již od roku 1760.

V kolonii tak během krátké doby téměř vše podléhalo policejní kontrole: ochrana krále, chod kasáren, městské stavby, cenzura divadel a lidových zábav, registrace dopravních prostředků a lodí, registrace cizinců a vydávání pasů, kontrola lidových slavností a uprchlých otroků, pronásledování a věznění těch, kteří se postavili proti vládě.

Byla rovněž vybudována struktura obrany impéria s novým sídlem v Brazílii – byl zřízen vojenský archiv pro vytváření a ukládání map jak brazilských, tak ostatních zámořských držav. V roce 1810 byla založena Vojenská akademie, kde se vyučovala matematika, fyzika, chemie, přírodní vědy, stavba opevnění a obrana.

V roce 1808 byla zřízena Brazilská banka. Hlavním důvodem byla snaha o zintenzivnění obchodu.

Přestože již před příchodem královské rodiny v Brazílii existovala řada institucí, jejich počet a složitost celého systému dramaticky vzrostly. To se podepsalo na naprosté ztrátě místní autonomie.

Všechny tyto změny bylo potřeba nějakým způsobem publikovat ve formě zákonů, dekretů, rozhodnutí a diplomatických dokumentů. 13. května 1808 byla proto založena Královská tiskárna.

Vše, co se tisklo, bylo ovšem podrobena cenzuře – nic nesmělo být zaměřeno proti vládě, církvi nebo dobrým mravům.

Kromě dokumentů byla do roku 1822 vytištěna spousta literárních a vědeckých děl, překladů z angličtiny a z francouzštiny, náboženské i světské literatury; tiskla se dramata, opery, básně... Až do vyhlášení nezávislosti se v Královské tiskárně vytisklo na 720 titulů.

10. září 1808 vyšlo první číslo prvních brazilských novin *Gazeta do Rio de Janeiro* – jednalo se o vládní noviny, které vycházely dvakrát týdně (v neděli a ve středu) a vždy hájily zájmy monarchie.

Do roku 1810 se zaváděly především administrativní změny. Po roce 1811 se projevila snaha vnést do brazilského prostředí výdobytky civilizace:

V Riu byla založena botanická zahrada inspirovaná botanickou zahradou v Lisabonu, která byla koncipována jako místo, kde se aklimatizovaly a předváděly exotické

rostliny jako např. kajenský pepř, hřebíček, černý pepř, skořice, mangovníky a další exotické ovocné stromy. Z Macaa byly dovezeny sazenice čaje a z oblasti Antil královská palma (palmeira-real), kterou princ Jan zasadil vlastníma rukama.

V roce 1816 byla otevřena Královská škola věd a umění a bylo založeno Královské muzeum, jehož funkcí bylo stimulovat botanický a zoologický výzkum v Brazílii. Protože muzeum nemělo žádné exponáty, sám Jan mu daroval malou sbírku složenou z uměleckých předmětů, rytin, minerálů, darů domorodých indiánů, vycpaných zvířat a dalších přírodních produktů.

Do Ria byla rovněž přesunuta slavná knihovna z Lisabonu, Knihovna rodu Bragança, a roku 1814 otevřena publiku.

Obrovský státní aparát byl pro kolonii velice drahý – samotná Brazílská banka pokrývala náklady na výdaje královského dvora, soudy, penze a žold pro vojáky. To vše se dále podepisovalo na vysokých daních, s nimiž rostla i nespokojenost místního obyvatelstva.

Přestože Brazílie těžila z politického vlivu, který získala přesunem královského dvora z Portugalska, cena za něj byla vysoká. V každém případě ale nastoupila cestu, ze které již nebylo návratu – přestala být kolonií, přinejmenším v tradičním slova smyslu.

JANOVA KORUNOVACE

V roce 1814 byl Napoleon poražen, a i když se zdálo, že se do Evropy vrátí staré pořádky a klidnější doba, princ Jan zatím o návratu neuvažoval.

Za dobu jeho pobytu se Rio de Janeiro hodně změnilo a počet jeho obyvatel vzrostl ze 60 tisíc na 90 tisíc.

V roce 1813 bylo založeno Královské divadlo svatého Jana. Princ Jan byl velkým milovníkem hudby a v divadle se střídali hudebníci zahraniční i místní

Na Farmě svatého kříže, která patřila monarchii se kromě zemědělských produktů „pěstovali“ i klasičtí umělci: zdejší černí otroci nejenže pracovali na plantážích, ale dostávali hodiny církevní hudby, tvořili pěvecké sbory a hráli na hudební nástroje. Místní hudebníci začali být proslulí a jejich škola dostala název Konzervatoř svatého kříže. V roce 1817 byla škola i kaple reformovány tak, aby v ní mohli probíhat koncerty. Farma svatého kříže se stala letním královským sídlem a probíhaly v ní důležité slavnosti. Otročtí hudebníci trávili hodně času teoretickým studiem hudby a hraním na nástroje pod dohledem nejlepších hudebníků v zemi. Tito černí umělci často doplňovali orchestry a sbory, které se představovaly v paláci nebo královské kapli. Hráli rovněž opery v divadle svatého Jana, na které princ Jan pravidelně docházel.

V Riu žilo velké množství otroků: v roce 1820 čítalo 90 tisíc obyvatel, z nichž bylo 38 tisíc otroků. Jednalo se o největší historickou koncentraci otroků od dob starověkého Říma. V blízkosti paláce se shromažďovalo tolik obyvatel původem z Afriky, že se této části města říkalo Malá Afrika. Pro politické elity byla tato situace natolik nepříjemná, že se rozhodli nechat populaci „vybělit“ - z Azorských ostrovů povolali bílé vesničany, kteří dostali od vlády finanční podporu, ubytování, nástroje, vozy tažené voly a cokoliv co potřebovali, aby se v Brazílii usadili natrvalo.

Velmi oblíbené byly v Riu slavnosti. Během roku se konalo 7 náboženských průvodů, které oživovaly město. Těchto průvodů se dokonce účastnili i dvořané. Kromě toho se slavily další svátky, mezi nimi i narozeniny členů královské rodiny.

Do kalendáře státních svátků přibývala nová data: 16. prosince 1815, v předvečer narozenin královny Marie I., princ Jan povýšil Brazílii na rovnoprávnou součást království. Až do dosažení brazilské nezávislosti se tak celé království nazývalo Spojené království Portugalska, Brazílie a Algarve. Kromě pocty Brazílii, ve které žil panovník již sedmý rok, měl tento akt i politické, diplomatické a obchodní motivy – Jan se tím pokusil zabránit procesu, který by vedl k nezávislosti a ustavení republiky, stejně jako fragmentaci kolonie na jednotlivé kapitánie.

Význam Ria de Janeira tímto politickým krokem ještě vzrostl a na poli mezinárodního obchodu se stalo důležitým přístavem, kam bylo dováženo zboží z Anglie, Francie, Rakouska (včetně českého skla), Německa, Ruska, Švýcarska a také z Afriky, Číny a Indie. Teprve z Ria se zboží dováželo do Lisabonu a dalších evropských a amerických přístavů.

Brazílie v této době vyvážela především cukr, kávu, bavlnu a tabák.

V Evropě se zatím revoluční republikánské tendence projevovaly s čím dál větší intenzitou a odrazovaly Jana od návratu.

20. března 1816 zemřela královna Marie I. Po skončení ročního státního smutku měl být princ regent korunován na krále Jana VI. Ve stejném roce měla přijet z Vídně i princezna Leopoldina, budoucí manželka Janova syna Pedra, nástupníka trůnu.

Vše se ovšem zkomplikovalo a rok 1817 byl plný nepokojů, jak na mezinárodním poli, tak uvnitř země:

- Brazílie byla nucena vrátit Francii dobyté území dnešní Francouzské Guyany, pokoušela se vojensky získat území dnešní Uruguaye, která vyhlásila nezávislost na Španělsku, a Anglie začala vyžadovat plnění dohody o omezení dovozu otroků z Afriky, což mělo negativní dopady na místní hospodářství.
- V Brazílii se začalo ozývat stále více hlasů proti Janově politice.

V roce 1817 propuklo povstání v Pernambuco, které bylo reakcí na další zvýšení daní díky připojení území Uruguaye. Kapitánie Pernambuco navíc procházela obtížnou fází díky poklesu cen cukru a bavlny a růstu cen otroků. To vše ještě završoval neoblíbený guvernér kapitánie a nebývalá sucha, která začala oblast sužovat.

- Do spiknutí se zapojil nejrůznější články společnosti – obchodníci, vlastníci velkých pozemků, duchovní, vojenští důstojníci, soudci, řemeslníci.
- Povstalci se 6. března zmocnili Recife, nastolili provizorní vládu a vyhlásili republiku.

Vzhledem k tomu, že se díky tomuto povstání oddalovala Janova korunovace, princ regent vynaložil všechny síly k jeho rychlému potlačení. 19. května vnikla královská vojska do Recife, které povstalci narychlo opustili. Odplata byla opět exemplární. Nejen v Recife, ale i v dalších městech, byli vůdcové povstání popraveni, jejich těla rozčtvrcena a vystavena na veřejných místech.

Po porážení povstání začaly přípravy na Janovu korunovaci, která konečně proběhla v únoru 1818.

Nedlouho před korunovací dorazila do Ria i princezna Carolina Josefa Leopoldina Rakouská, zasnoubená s nástupcem trůnu princem Pedrem.

Princezna Leopoldina sice neoplývala krásou, byla ale velice chytrá a vzdělaná; brzy po svém zaslíbení začala studovat portugalštinu stejně jako dějiny, zeměpis a hospodářství nového království. Zajímala ji především mineralogie a botanika a do své nové země přivezla řadu nových druhů rostlin, aby se zde aklimatizovaly.

Brzy po svatbě princezna otěhotněla. Mělo to být poprvé, kdy se měl nástupce trůnu narodit na brazilské půdě.